

Piotr Długosz*

WOKÓŁ TEORII MŁODZIEŻY POGRANICZA WSCHODNIEGO

Wprowadzenie

W socjologii, jak też w socjologii młodzieży mamy przewagę empirii nad teoriami. Kolejne pokolenia badaczy prowadzą studia nad młodzieżą, dostarczając wiedzy o jej stylach życia, wartościach, aspiracjach, kapitałach, tożsamości, zachowaniach patologicznych, orientacjach politycznych i wielu innych obszarach młodzieżowego świata. Rośnie lista raportów i opracowań, lecz bez systematyzacji obserwacji i jej interpretacji wkład tych badań do wiedzy socjologicznej jest nikły.

Problem ten istnieje od lat i nie jest to w przeciwieństwie do tego, co głosi H. M. Griesse (1996) przypadłość socjologii młodzieży. Ma on charakter uniwersalny, na co zwracał uwagę J. Szmatka (2002, s. 212). Bo socjologowie najczęściej gromadzą dane, ale rzadko są w stanie je teoretycznie zinterpretować. Od lat tak w kraju, jak też na świecie mamy przyrost różnego rodzaju badań, w których jednostką obserwacji staje się młodzież. Współcześnie socjologia młodzieży to dyscyplina podejmująca badania empiryczne, te zaś są raportami dostarczającymi aktualnej wiedzy o młodzieży. Do nich można zaliczyć badania: KBPN CBOS, Instytutu Badań Edukacyjnych, Bilans Kapitału Ludzkiego, Młodzież 2011 (Szafraniec 2011) oraz szereg innych badań, które są prowadzone przez organizacje, instytucje, fundacje i są poświęcone młodzieży. Na ten fakt zwróciła już uwagę M. Zielińska (2003, s. 34), konstatując, że w dorobku wiedzy o młodzieży można rozróżnić mniej systematyczne i rozległe badania prowadzone nad młodzieżą oraz socjologię młodzieży jako odrębną dyscyplinę naukową, mającą ambicje samodzielności, próbującą formułować teorie o szerszym zasięgu. Tak jak w socjologii ogólnej, również w socjologii młodzieży obserwuje się zapóźnienie teoretyczne (Griesse 1996, s. 18).

*Piotr Długosz – doktor habilitowany nauk humanistycznych w dyscyplinie socjologia, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie; zainteresowania naukowe: socjologia młodzieży, socjologia edukacji, socjologia pogranicza; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4875-2039>; e-mail: ptc@wp.pl

Socjologia młodzieży najczęściej posiłkuje się ogólnymi teoriami, adaptowanymi do danych obszarów młodzieżowej rzeczywistości. Przykładem są teorie *ad hoc*, mające na celu wyjaśnienie współczesnych przemian w społeczeństwie – anormalne zachowanie, rebelię wyjaśniają one cechami wieku młodzieńczego. Główną wadą tych teorii jest niemożność opisu i interpretacji młodzieży współczesnej. Brak im klarowności i zdolności przewidywania. W związku z tym Griese (1996) oraz Zielińska (2014) proponowali rekonstrukcję istniejących teorii i dopasowanie ich stosowalności do przeobrażeń współczesnego świata i młodzieży. Rozwiązaniem impasu teoretycznego mogą być teorie socjologiczne ogólnego i średniego zasięgu. Griese (1996, s. 23) wyróżnił trzy kategorie teorii:

- socjopsychologiczne i antropologiczne (pola, działania, antropologiczne, psychoanalityczne, generacyjne),
- klasyczne (fenomenologiczne, funkcjonalistyczne, działania),
- teorie *ad hoc* (marksistowskie, konfliktów, interakcjonistyczno-etnometodologiczne).

Dzisiaj do tego repertuaru można dodać teorie feministyczne, krytyczne, racjonalnego wyboru, kulturowe, postmodernistyczne. Nie wszystkie teorie straciły na znaczeniu w obecnych realiach. Z teorii działań Friedricha Tenbrucka nadal pozostają aktualne tezy mówiące, że faza młodości ulega stałemu rozszerzeniu; następuje zdziecinnienie kultury czy też infantylicyzacja dorosłych; nowoczesna młodzież jest we wszystkich społeczeństwach do siebie podobna i występuje konwergencja młodzieży w krajach uprzemysłowionych (Wrzesień 2013, s. 21-22). Można dodać, że następuje też inflacja dyplomów i ostudzenie aspiracji edukacyjnych w niższych klasach, a w społeczeństwach nowoczesnych dochodzi do konwergencji młodzieży wiejskiej.

Przystępując do budowy teorii młodzieży należałoby jej sytuację rozpatrywać w ramach aktualnych tendencji społeczno-ekonomicznych oraz uwarunkowań przestrzennych, kulturowych, geograficznych. Śledząc przedmiot badań, opisując jego właściwości i je wyjaśniając należy pilnie baczyć na otaczającą go rzeczywistość i wiedzę o niej stosować do eksplikacji młodzieży.

Celem artykułu jest przedstawienie szeroko pojętej teorii młodzieży zlokalizowanej na pograniczu wschodnim. Wieloletnia obserwacja tej kategorii społecznej pozwala na sformułowanie twierdzeń obejmujących swoim zakresem praktyki edukacyjne, dążenia życiowe, aspiracje edukacyjno-zawodowych oraz style życia.

Rozważania nad teorią

Teoria w socjologii czy też w naukach społecznych ma różne oblicza. Według S. Nowaka (2007, s. 394) teoria to uporządkowany zbiór czy system praw nauki. Innymi słowy, są to prawidłowości wykryte w pewnym fragmencie rzeczywistości, między którymi zachodzą logiczne związki.

Do rozważań nad teoretycznymi aspektami wiedzy należy włączyć model zaproponowany przez W. Wallace'a (Ziółkowski 2006, s. 28). Pokazuje on sposób wyjaśniania natury zjawisk społecznych. Mogą być wyjaśniane za pomocą czynników egzogennych zewnętrznych wobec rzeczywistości społecznej i endogennych wewnętrznych, należących do rzeczywistości społecznej. Wyjaśnienie zjawisk społecznych koncentruje się na tym, co jest społeczne i pozaspołeczne. Biorąc pod uwagę zamiar stworzenia teorii młodzieży pogranicza, powinniśmy się skupić w wyjaśnianiu na następujących aspektach. Z jednej strony pojawiają się cechy zewnętrzne (egzogenne) cechy środowiska naturalnego, w jakim żyją jednostki oraz cechy uczestników, tj. cechy organizmu ludzkiego. Z drugiej strony mamy cechy endogenne, dzielące się na środowiskowe – środowisko kulturowe oraz jednostkowe – tj. osobowość społeczną jednostki. *Mutatis mutandis* układ ten można przedstawić w tablicy czteropolowej. W każdym z tych pól pojawiają się czynniki mogące wyjaśnić naturę społecznej rzeczywistości.

Tabela 1

Czynniki wyjaśniające naturę młodzieży pogranicza

	Endogenne (wytwór społeczeństwa)	Egzogenne (wytwór struktur)
Środowisko	1	3
Jednostka	2	4

Źródło: opracowanie własne.

Teorie z pola 1 za główny czynnik wyjaśniający biorą występowanie specyficznych relacji między jednostką i środowiskiem społecznym, w efekcie tej interakcji powstają zjawiska emergentne. Na ten fakt zwracał uwagę A. Sadowski (2008, s. 28) twierdząc, że kontakty społeczno-kulturowe na pograniczu kształtują nowego człowieka i jego kulturę. Wpływ pogranicza na społeczne praktyki dokonuje się poprzez oddziaływanie systemów aksjonormatywnych oraz reguł społecznych, wytworzonych przez relacje występujące na danym pograniczu. Egzemplifikacją tego podejścia jest próba wyjaśnienia wyższego poziomu dezintegracji rodziny na pograniczu zachodnim. Źródło tego zjawiska tkwi w braku stabilnego systemu norm i zasad,

niskiej dostępności stabilnych wzorców funkcjonowania społecznego, wynikających z postemigracyjnego charakteru społeczeństwa ziem zachodnich (Sieleńska 2016).

Może też być tak, że to jednostki będą miały wpływ na kształtowanie się społecznej rzeczywistości danego miejsca. W polu 2 lokują się teorie wskazujące na właściwości psychologicznego funkcjonowania człowieka, wyznaczonego przez miejsce, w którym żyje (Miluska 2016, s. 144). W zaprezentowane podejście można wpisać koncepcję dotyczącą osobowości społecznej. Z. Kurcz (2014, s. 140) stwierdza, że istnieje człowiek pogranicza, który jest bardziej otwarty lub krytyczny wobec obcych, bardziej przywiązany lub obojętny do wartości własnej grupy narodowej niż mieszkańcy centrum, jest też bardziej zaradny i przedsiębiorczy, bardziej innowacyjny i skłonny do przyjmowania idei i nowości napływających ze zewnątrz, głównie wtedy, kiedy ma z tego korzyści. W tym polu należałoby też umieścić koncepcję habitusu regionalnego (Bourdieu 2005, s. 56). W analogii do habitusu klasowego czy płciowego, habitus regionalny jest strukturą strukturyzującą postrzeganie i działanie jednostki w społecznej rzeczywistości. W związku z tym, że pogranicze leży w na terenie regionu relikтового jakim była Galicja, to można się spodziewać specyficznych dyspozycji mentalnych i behawioralnych. Tradycjonalizm, konserwatyzm, osobowość władczo-poddańcza, lojalizm galicyjski to niektóre z cech galicyjskiej psyche obecne na pograniczu wschodnim (Malikowski 2010, s. 16).

W polu 3 pojawiają się teorie wskazujące w eksplanansie na zewnętrzne czynniki wobec rzeczywistości społecznej. Dokładnie o wpływie uwarunkowań demograficznych, topograficznych, ekologicznych, czyli środowiska przyrodniczego na życie społeczeństwa pisał P. Sztompka (2005, s. 208). W tej sytuacji, jak zauważa Sztompka (2005, s. 209), warunki naturalne stanowią o właściwości struktur komunikacyjnych, ekonomicznych, demograficznych. Biorąc po uwagę powyższe ujęcie należy rozpatrywać w budowaniu teorii młodzieży kwestie ujęć centrum-peryferie. Podporządkowanie ekonomiczne peryferii przez centrum tworzy u mieszkańców pierwszego obszaru poczucie deprivacji, co najlepiej wyraża teoria czynników wypychających (ang. *push factors*) i przyciągających (ang. *pull factors*). Różnice między bogatym centrum a biednymi peryferiami tworzą potencjał migracji. Peryferie tworzą negatywny kontekst rozwojowy sprawiając, że jednostki silnie motywowane do sukcesu zmuszone są do emigracji do centrum w celu poprawienia swoich szans życiowych.

Ostatnie pole 4 zarezerwowane jest dla czynników jednostkowych, powstających niejako od zewnątrz. Jak pisze Sztompka (2005, s. 209): „przyroda wpływa na społeczeństwo nie tylko od zewnątrz, ale również od środka,

poprzez biologiczną konstytucję i wyposażenie genetyczne populacji. Wiele z tego, co zachodzi w społeczeństwie zależy od sprawności umysłowej, wrodzonych talentów, siły, wytrzymałości, zdrowia, sprawności fizycznej każdego z jej członków, jak również od występowania i rozmieszczenia cech biologicznych w różnych segmentach populacji”. W socjologii młodzieży od dawna pojawia się koncepcja K. Mannheima (2011), wskazująca na młodzież jako źródło innowacji, siły i rewitalizacji społecznej. Być może ciągle zapóźnienie społeczno-ekonomiczne w rozwoju pogranicza wschodniego wynika z tego, że od lat dokonuje się negatywna selekcja społeczna, polegająca na odpływie ludzkiego kapitału do bogatszych regionów. Ludzie pozostający na miejscu mają niższą tolerancję wobec ryzyka i niepewności oraz brakuje im orientacji przedsiębiorczej. W efekcie pogranicze wschodnie nie posiada endogennych źródeł rozwoju społecznego (Długosz 2014, s. 78).

Zaprezentowana powyżej typologia teorii nie stanowi rozłącznych kategorii w sensie logicznym. Należy je raczej potraktować jako typy idealne w ujęciu Webera. Realnie do wyjaśnienia zjawisk pojawiających się wśród młodzieży na pograniczu można jednocześnie wykorzystać więcej niż jeden typ teorii.

Reasumując należy stwierdzić, że zamieszkiwanie młodzieży na pograniczu wschodnim może prowadzić do powstania specyficznych postaw adaptacyjnych. Opis tych praktyk i wyjaśnienie powstawania ich mechanizmów stanowi główny cel artykułu. Kolejnym zadaniem będzie też próba utworzenia teorii młodzieży pogranicza wschodniego za pomocą metody indukcyjnej w oparciu o wieloletnie pomiary tej kategorii społecznej.

Cele życiowe

Wiedza o młodzieży pogranicza wschodniego będzie budowana na podstawie badań empirycznych z lat 2007-2017. Kluczowe w interpretacji zebranych danych będą kwestie związane z położeniem młodzieży na peryferiach i wpływie tej sytuacji na społeczne praktyki. Kolejnym procesem mającym wpływ na funkcjonowanie młodzieży jest globalizacja i jej konsekwencje dla młodzieży zamieszkującej pogranicze wschodnie.

Do pomiaru zmiennych opisujących młodzież stosowano metodę sondażową. Próbę badawczą stanowili maturzyści. Dobór do próby miał charakter celowy. Badaniami objęto uczniów wszystkich szkół z maturzystami z Przemyśla i okolic. Do zbierania danych stosowano ankietę audytoryjną. Wielkość próby w 2007 roku to 780 osób, w 2008 roku – 936 respondentów, w 2009 roku – 1273 ankietowanych, w 2011 roku – 925 osób, w 2013 roku – 730 respondentów, w 2015 – 857 maturzystów, w 2016 – 1356 uczniów, w 2017 – 1168 ankietowanych.

Jeśli przyjrzymy się danym w tabeli 2 to widać, że dążenia młodzieży na przestrzeni lat pozostają niemalże niezmiennie. Zdecydowana większość z nich jest zainteresowana zdobyciem dobrej pracy, rozwijaniem zainteresowań, szczęśliwym życiem rodzinnym, posiadaniem przyjaciół. Powszechne wśród maturzystów są dążenia do uzyskania wysokich dochodów, majątku, ludzkiego szacunku oraz życia spokojnego. Wysoki poziom akceptacji uzyskała też niezależność od innych oraz chęć pomagania innym ludziom. Z zainteresowaniem wyższym niż przeciętnie spotkała się też chęć ukończenia wyższej uczelni, osiągnięcie wysokiego stanowiska i kierowanie się w życiu zasadami wiary. Rzadziej młodzież wskazywała na dążenia do życia chwilą dla przyjemności i zabawy, założenie własnego przedsiębiorstwa oraz udział we władzy.

Tabela 2

Dążenia życiowe młodzieży (w %)

	2007	2008	2009	2011	2013	2015	2017
Ukończenie wyższej uczelni	85	82	83	75	73	77	78
Szczęśliwe życie rodzinne	97	95	97	94	95	95	94
Założenie własnego przedsiębiorstwa	40	43	44	38	33	37	45
Życie chwilą dla przyjemności i zabawy	52	61	60	55	51	56	63
Rozwijanie zdolności i zainteresowań	94	92	93	89	94	93	96
Życie spokojne	83	84	87	81	81	84	86
Zdobycie majątku, wysokie dochody	83	85	88	86	86	86	89
Zdobycie ludzkiego szacunku	95	92	94	92	92	88	88
Znalezienie dobrej pracy	98	97	97	96	97	95	96
Kierowanie się zasadami wiary	81	76	78	67	60	66	71
Niezależność od innych	90	88	90	87	88	87	86
Pomaganie innym ludziom	85	84	84	79	80	83	83
Posiadanie przyjaciół	96	93	94	93	94	91	91
Osiągnięcie wysokiego stanowiska	79	75	82	79	80	71	76
Udział we władzy	28	26	32	25	20	23	22

Źródło: badania własne.

Badania wyraźnie wskazują, że młodzież jest nastawiona konformistycznie wobec systemu społecznego. Stosuje ona klasyczne strategie wejścia w dorosłość. Droga do dorosłości prowadzi przez uzyskanie wyższego wykształcenia, które jest potrzebne do zdobycia dobrej pracy. Uzyskanie samodzielności ekonomicznej staje się podstawą założenia rodziny. W sferze dążeń życiowych znajdują się też potrzeby afiliacyjne, bezpieczeństwa, szacunku, samorealizacji. Analizując wyniki w całym okresie badań widać, że orientacje życiowe młodzieży charakteryzuje *status quo*. Podstawowe cele życiowe pozostają niezmiennie. Z porównań wynika, iż zmniejszyła się wśród młodzieży ranga wyższego wykształcenia, religijności. W tym samym okresie odnotowano wzrost znaczenia życia chwilą dla przyjemności i zabawy.

Na podstawie wieloletnich obserwacji młodzieży pogranicza należy przyjąć tezę o tradycyjnej orientacji młodzieży, która z racji fazy życiowej, w jakiej się znajduje dąży do zaspokojenia potrzeb psychicznych i afiliacyjnych. Podobnie było w latach 70., kiedy to w wartościach życiowych młodzieży zdecydowanie górowały nad wszystkimi miłość i szczęście rodzinne, życie wśród przyjaciół, ciekawa, dająca satysfakcję praca (Sulek 1989, s. 300). Podobną hierarchię celów odnotował w III RP w swoich badaniach CBOS. Od 1994 do 2016 roku na pierwszym miejscu pojawia się miłość i przyjaźń, udane życie rodzinne i dzieci oraz ciekawa praca. Ponadto, jak pokazują porównania wyników w ciągu dwudziestu dwóch lat, w jakich realizowano te badania, nie zaszły większe zmiany celów życiowych wśród polskiej młodzieży („Młodzież 2016” 2016).

Aspiracje edukacyjne

W społeczeństwie wiedzy, społeczeństwie informacyjnym (Castells 2007) pozycja społeczna zależy od zdobytego wykształcenia. W społeczeństwie nowoczesnym pojawia się refleksyjność i jednostka staje wobec odpowiedzialnego zadania, jakim jest planowanie własnej trajektorii życiowej.

Tabela 3

Plany życiowe młodzieży (w %)

	2008	2009	2011	2013	2015	2016	2017
Edukacja	42	46	45	47	49	42	45
Praca	12	14	15	15	11	18	15
Edukacja i praca	36	29	31	24	28	28	28
Dom	0	1	2	1	1	0	1
Nie wiem	10	10	7	13	11	12	11
Razem	100	100	100	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

W danych zebranych w tabeli 3 widać, że młodzież posiada wysokie aspiracje edukacyjne. Około jednej trzeciej respondentów chce łączyć edukację z pracą. Zdecydowanie rzadziej młodzież kieruje swoje kroki ku pracy zawodowej.

Uzyskane dane wskazują, że (jeśli włączyć odpowiedź „edukacja i praca”) 3/4 młodzieży pogranicza dąży do kontynuacji edukacji po maturze. Wybór tej strategii życiowej można potraktować jako wymóg funkcjonalny społeczeństwa wiedzy. Czas wchodzenia w dorosłość wydłuża się poprzez przedłużenie okresu edukacji, co jest powszechnym zjawiskiem w społeczeństwie ryzyka (Beck 2002).

Eksplorując strategie życiowe należy zaprezentować jeszcze poziom aspiracji edukacyjnych. Problem ten nabiera dodatkowej wagi w sytuacji inflacji wykształcenia, kiedy to dyplomy uczelni wyższych tracą na wartości w wyniku zwiększającej się liczby absolwentów szkół wyższych i jednocześnie występującego niskiego popytu na specjalistyczne kwalifikacje.

Dane zaprezentowane w tabeli 4 pokazują, iż wśród osób zamierzających kontynuować edukację prawie połowa badanych zamierza ukończyć studia magisterskie. Dla 1/3 celem edukacji są studia licencjackie. Spada w ostatnich latach popularność wykształcenia pomaturalnego, a rośnie odsetek chcących kończyć studia doktoranckie.

Zebranie danych wśród kolejnych kohort maturzystów pozwala na obserwację zmian. Pierwsza, zasadnicza polega na tym, że w trzech ostatnich pomiarach widoczny jest wzrost popularności studiów licencjackich i spadek chętnych do studiów magisterskich. Zaobserwowana tendencja może łączyć się ze wzrostem popularności studiów inżynierskich i jest ogólną reakcją na inflację wykształcenia. Potwierdzeniem tej tezy jest zaobserwowana rosnąca popularność studiów doktoranckich.

Tabela 4

Poziom aspiracji edukacyjnych (w %)

	2008	2009	2011	2013	2015	2016	2017
Pomaturalne	12	14	13	11	10	12	8
Licencjat	23	25	26	22	32	31	30
Magisterskie	58	53	54	56	46	47	47
Doktorat	7	8	7	11	12	10	15
Razem	100	100	100	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Kolejnym elementem uwzględnianym przy analizie edukacyjnych planów jest wybór miejsca studiów. Podejmowana problematyka dotyczy społecznej mobilności i wskazuje na kierunek edukacyjnych emigracji z pogranicza.

Dane zawarte w tabeli pokazują, iż przemyskie uczelnie a w zasadzie jedyna państwowa uczelnia, z każdym kolejnym pomiarem przyciąga mniej chętnych.

Tabela 5

Wybór miejsca studiów wyższych (w %)

	2011	2013	2015	2017
W Przemyślu	10	11	7	4
W stolicy regionu (Rzeszów)	38	24	31	25
W innym mieście na terenie Podkarpacia (Krośno, Jarosław)	8	4	3	7
W innym mieście poza Podkarpaciem (Kraków, Warszawa, Wrocław)	43	59	56	61
Zagranicą	1	2	3	3
Razem	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Inne ościenne miasta, takie jak np. Jarosław, konkurują o studentów i jak widać w tabeli 5 oraz po liczbie posiadanych studentów, wychodzą z tej rywalizacji zwycięsko¹. Nieco częściej młodzież z pogranicza wybiera

¹W roku akademickim 2016/2017 w Rzeszowie studiowało 41 787, w Przemyślu 998, w Jarosławiu 2974, w Sanoku 1140, w Krośnie 2288, w Tarnobrzegu 1109, w Stalowej Woli 1268. Na całym podkarpaciu kształciło się 51 tys. studentów w siedmiu uczelniach publicznych i siedmiu niepublicznych (*Szkolnictwo wyższe w województwie podkarpackim w roku akademickim 2016/17 2017*).

inne uczelnie w subregionie. Do stolicy województwa podkarpackiego, największego ośrodka na podkarpaciu, w ostatnim pomiarze zamierzało pójść na studia 1/4 respondentów. Największą popularnością wśród maturzystów cieszyły się studia w dużych ośrodkach akademickich. Tam zamierzało studiować ponad połowa badanych. Niewielu studentów wybierało się na studia za granicą.

Na podstawie uzyskanych badań należy stwierdzić, iż młodzież zamierza studiować poza pograniczem. Dane wskazują, iż spada liczba chętnych do studiowania w Przemyślu i ostatnio także w Rzeszowie. Częściej ankietowani z pogranicza chcą studiować w dużych miastach akademickich, takich jak Kraków, Wrocław, Warszawa. Przyczyną tego zjawiska jak pokazują wyniki badań z 2013 r. roku, jest chęć podniesienia szans życiowych. Przykładowo, na motyw wysokiego poziomu na studiach powołało się 19% zamierzających studiować w subregionie, 30% udających się do Rzeszowa i 59% wybierających się do miasta akademickiego. O tym, że dyplom uczelni pozwoli zrobić karierę przekonanych było 14% zostających na studiach w subregionie, 16% wybierających się do Rzeszowa i 36% chcących studiować w dużym mieście. Na kierowanie się przy wyborze uczelni prestiżem i renomą zwracało uwagę 2% zamierzających zostać w subregionie, 18% udających się do Rzeszowa i 36% wybierających się na studia do miasta akademickiego. Uzyskane różnice w rozkładach odpowiedzi pokazują, że młodzież opuszczająca województwo podkarpackie chce uzyskać edukację wysokiej jakości na uczelniach w dużych ośrodkach akademickich.

O ucieczce poza region na studia może decydować niska pozycja uczelni w województwie podkarpackim, brak atrakcyjnych kierunków studiów². Trzeba pamiętać, iż uczelnie niskiej jakości, prowincjonalne, w dobie inflacji wykształcenia przegrywają w konkurencji o studenta. Młodzież, a przede wszystkim jej rodzice mają świadomość, że tylko uzyskanie najlepszego wykształcenia pozwoli na realizację planów o wysokiej pozycji społecznej i jakości życia. W związku z tym, tak dużą wagę przywiązuje do studiów wysokiej jakości. Duże znaczenie przy wyborze miejsca studiowania może mieć fakt rozwiniętego rynku pracy oraz możliwość bogatego życia kulturalnego w dużych ośrodkach akademickich.

Emigracja poza peryferia

Ostatnim elementem brany pod uwagę przy szkicowaniu portretu młodzieży pogranicza wschodniego są plany związane z przyszłym miejscem zamieszkania. Problematyka ta jest ważna, gdyż młodzież często obsadza-

²Według rankingu „Perspektyw” w 2018 roku Politechnika Rzeszowska zajęła 42. pozycję a Uniwersytet Rzeszowski uplasował się w szóstej dziesiątce uczelni.

na jest w roli siły innowacyjnej, modernizacyjnej, mającej realny wpływ na zmianę społeczeństwa (Mannheim 2011). Jeśli w społeczeństwie brakowało będzie młodzieży na pograniczu, to nie zostaną wtedy uruchomione endogenne czynniki zmiany i rozwoju społecznego. Powstaje sprzężenie zwrotne między niedorozwojem a emigracją. Brak perspektyw, brak szans życiowych i poczucie deprywacji relatywnej stymulują emigrację młodzieży do metropolii. Z kolei emigracja młodzieży utrwala stan niedorozwoju społeczno-ekonomicznego peryferii.

Tabela 6

Planowane miejsce zamieszkania w przyszłości (w %)

	2007	2009	2011	2013	2015	2017
Tu gdzie obecnie	21	23	19	17	13	14
Na wsi w regionie	7	5	7	4	5	6
W małym mieście w regionie	3	5	5	4	4	4
W Przemyśle	2	3	3	2	2	2
W Rzeszowie	8	12	10	6	7	8
W dużym mieście w kraju	23	23	26	33	28	26
Na wsi poza regionem		3	4	4	4	4
Za granicą	15	11	16	16	23	17
Trudno powiedzieć	21	15	10	14	14	19
Razem	100	100	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Maturzyści są zdecydowani na opuszczenie pogranicza. Tylko 14% z nich było w ostatnim badaniu zadowolonych z miejsca zamieszkania. Wielu respondentów decydowało się na zmianę miejsca zamieszkania w obrębie regionu. Ponad jedna czwarta zamierzała opuścić region i zamieszkać w dużym mieście. Prawie jedna piąta rozważała też wyjazd za granicę.

Zebrane dane w dłuższej perspektywie czasowej wskazują, iż zmniejsza się zadowolenie z miejsca zamieszkania na pograniczu. Można ten fakt wyjaśnić tym, że niekorzystna sytuacja ekonomiczna, przejawiająca się w wyższym bezrobociu młodzieży, niskich płacach (Długosz 2014) stanowi silny czynnik wypychający poza pogranicze. Pytani maturzyści o motywy wyjazdu z pogranicza uzasadniali to brakiem perspektyw na przyszłość, obawami przed bezrobociem, niskimi zarobkami (Długosz 2014a, s. 249).

Zakończenie

Orientacja życiowa młodzieży pogranicza wschodniego ma charakter konformistyczny. Cele życiowe są wyznaczone przez dążenia do stabilizacji życiowej utożsamianej ze szczęśliwą rodziną, pracą, przyjaciółmi i pozycją społeczną. Wpływ na te dążenia mają potrzeby psychiczne, charakterystyczne dla tej fazy życia, w której akcentuje się potrzebę bezpieczeństwa, afiliacji, określenia własnej tożsamości. Tradycyjny charakter regionu, w jakim zamieszkuje młodzież sprawia, że rzeczą wartą zabiegów życiowych staje się rodzina, pozycja społeczna wyznaczana poziomem konsumpcji.

Strategie życiowe młodzieży mają charakter adaptacyjny. Do uzyskania zamierzonych celów prowadzić ma edukacja wyższa. Młodzież wysoko stawia w hierarchii celów życiowych ukończenie studiów wyższych. Preferowane są studia magisterskie i licencjackie. W ostatnim czasie tracą na popularności studia magisterskie, a zyskują licencjackie i doktoranckie.

Na wysokie aspiracje edukacyjne wpływ mają wymogi systemowe. Społeczeństwo informacyjne, wiedzy stwarza szanse na zatrudnienie, pozycję zawodową i wysoki status społeczny dla ludzi o wysokich i rzadkich kwalifikacjach. Dodatkowo należy przypomnieć, że pogranicze jest położone na terenie regionu relikтового, jakim była Galicja. W społeczeństwie chłopskim synonimem awansu społecznego było uzyskanie wykształcenia i wykonywanie tzw. pańskich zawodów nauczyciela, urzędnika, księdza, cieszących się wysoką estymą społeczną. Z kolei inteligencja, a dzisiaj klasa średnia, dąży do zachowania swojego statusu poprzez inwestycję w edukację. Maturzyści starają się o edukację wysokiej jakości w prestiżowych uczelniach, wybierając na miejsce studiów uczelnie poza pograniczem i województwem podkarpackim.

Młodzież zamierza opuścić pogranicze, wybierając na przyszłe miejsce zamieszkania duże miasta poza województwem oraz zagranicę. Emigracja edukacyjna stanowi pierwszy etap emigracji właściwej. Wpływ na emigrację młodzieży z pogranicza mają czynniki ekonomiczno-kulturowe. Młodzież inwestując w edukację stara się później uzyskać wysokie stopy zwrotu ze studiów. W społeczeństwie informacyjnym wysokie pozycje zawodowe, duże płace i wysoka jakość życia oferują metropolie. Dlatego jednostki z wysokimi aspiracjami podążają ku metropoliom w celu realizacji swoich zamierzeń. Mobilność społeczna jest cechą nowoczesności. Emigracja osób mobilnych osłabia potencjał modernizacyjny pogranicza. Brak jednostek na wskroś innowacyjnych, przedsiębiorczych, chętnie podejmujących ryzyko negatywnie wpływa na społeczny rozwój tych terenów. Z kolei brak odpowiednich szans życiowych stanowi silny czynnik wypychający.

Kończąc należałoby stwierdzić, że system społeczny może liczyć na

dalsze trwanie, gdyż młodzież zinternalizowała jego reguły, reprodukując je w toku podejmowanych praktyk. Jednakże to, co jest dobre dla systemu, niekoniecznie jest dobre dla pogranicza. Orientacje konformistyczne wywołują powstanie przepływów jednostek z peryferii do centrum. Konsekwencją tego procesu może być utrwalanie niedorozwoju terenów pogranicza. Centra wykorzystują tę sytuację pozyskując ludzki kapitał. Trudno w tym przypadku mówić o efekcie pogranicza wschodniego, gdyż jak pokazują wyniki badań z wielu innych pograniczy, taka sytuacja cechuje peryferia (Długosz 2016).

Literatura

- BECK U. (2002), *Społeczeństwo ryzyka*, Scholar, Warszawa.
- BOURDIEU P. (2005), *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądenia*, Scholar, Warszawa.
- CASTELLS M. (2007), *Społeczeństwo sieci*, PWN, Warszawa.
- DŁUGOSZ P. (2014), Wybrane aspekty przemian podkarpackiej młodzieży, [w:] *Czy stracone pokolenie? Młodzież i jej dylematy na początku XXI wieku*, red. P. Długosz, H. Kotarski, W. Jedynak, Wydawnictwo UR, Rzeszów.
- DŁUGOSZ P. (2014a), Młoda generacja pogranicza wschodniego w latach 2007-2011, [w:] *Młodzież w społeczeństwie ryzyka*, red. P. Długosz, M. Niezgoda, S. Solecki, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- DŁUGOSZ P. (2016), Youth In The Situation Of Anomie In The East-Central Europe Borderlands, *Youth in Central and Eastern Europe „Sociological Studies”*, 2.
- GRIESE H. M. (1996), *Socjologiczne teorie młodzieży*, Impuls, Kraków.
- KURCZ Z. (2014), Socjologia pogranicza. Powstanie, rozwój i zmiany w świetle polskich doświadczeń, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza i centra i współczesnej Europy*, red. B. Trzop, M. Zielińska, LTN, Zielona Góra.
- MALIKOWSKI M. (2010), *Podkarpacie. Studia socjologiczne*, Wydawnictwo UR, Rzeszów.
- MANNHEIM K. (2011), Problem młodzieży w nowoczesnym społeczeństwie, [w:] *Młodzież jako problem i jako wyzwanie ponowoczesności*, red. K. Szafrańiec, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

- MILUSKA J. (2016), Społeczno-kulturowe pogranicze w psychologii: problemy i kontrowersje, [w:] Psychologia społeczno-kulturowego pogranicza, red. J. Miluska, Wydawnictwo Wydziału Humanistycznego US MINERWA, Szczecin.
- MŁODZIEŻ 2016, (2016), CBOS KBPN, Warszawa.
- NOWAK S. (2007). Metodologia badań społecznych, PWN, Warszawa.
- SADOWSKI A. (2008), Pogranicze – pograniczność – tożsamość pogranicza, „Pogranicze. Studia Społeczne”, t. 14.
- SIELIŃSKA A. (2016), Identyfikacja czynników stresogennych wśród mieszkańców zachodniego i wschodniego pogranicza Polski. Wprowadzenie do badań, [w:] Psychologia społeczno-kulturowego pogranicza, red. J. Miluska, Wydawnictwo Wydziału Humanistycznego US MINERWA, Szczecin.
- SULEK A. (1989), Wartości życiowe dwóch pokoleń, [w:] Ciągłość i zmiana w tradycji kulturowej, red. S. Nowak, PWN, Warszawa.
- SZAFRANIEC K. (2011), Młodzież 2011, KPRM, Warszawa.
- SZKOLNICTWO wyższe w województwie podkarpackim w roku akademickim 2016/17 (2017), GUS, Rzeszów.
- SZMATKA J. (2002), Teoria w socjologii, Encyklopedia Socjologii, T 4, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- SZTOMPKA P. (2005), Socjologia zmian społecznych, Znak, Kraków.
- WRZESIEŃ W. (2013), Krótka historia młodzieżowej subkulturowości, PWN, Warszawa.
- ZIELIŃSKA M. (2003), Młodzież jako przedmiot badań socjologicznych. Uwagi teoretyczne i metodologiczne, [w:] Młodzież polska w nowym łańdźie społecznym, red. B. Idzikowski, E. Narkiewicz-Niedbalec, M. Zielińska, E. Papiór, Wydawnictwo UZ, Zielona Góra.
- ZIELIŃSKA M. (2014), W poszukiwaniu „nowej” teorii młodzieży. Uwagi wstępne, Rocznik Lubuski, t. 40, cz. 2a.
- ZIÓŁKOWSKI M. (2006), O pewnych przeciwstawnych tendencjach przemian współczesnych teorii socjologicznych, [w:] Stawanie się społeczeństwa. Szkice ofiarowane Piotrowi Sztompce z okazji 40-lecia pracy naukowej, red. A. Flis, Universitas, Kraków.

Piotr Długosz

AROUND THE THEORIES OF THE YOUTH FROM THE EASTERN BORDERLANDS

Keywords: youth, the Eastern Borderlands, life plans, educational aspirations, emigration.

The aim of this article was to present the empirical and theoretical knowledge on the topic of the youth from the Eastern Borderlands. The authors attempted to provide the characteristics of the youth concerned and explain the noticed qualities. The empirical data concerning the young generation come from the surveys conducted between 2007 and 2017. The material gathered from seven surveys shows that the youth from the borderlands use conventional strategies of entering adulthood. In social life, they are driven by meritocratic rules. They base their future on tertiary education at prestigious universities outside the region. The borderlands are not attractive for living and majority of the researched intend to leave their place of residence and move to a metropolis or abroad. As a consequence of youth emigration, the borderlands will be deprived of the endogenic sources of social development.

Piotr Długosz

WOKÓŁ TEORII MŁODZIEŻY POGRANICZA WSCHODNIEGO

Słowa kluczowe: młodzież, pogranicze wschodnie, plany życiowe, aspiracje edukacyjne, emigracja.

Celem artykułu było zaprezentowanie wiedzy empirycznej i teoretycznej na temat młodzieży pogranicza. W tekście starano się odpowiedzieć na pytanie dotyczące cech młodzieży i wyjaśnić zaobserwowane właściwości. Bazę empiryczną wiedzy na temat młodej generacji stanowiły badania sondażowe zrealizowane w latach 2007-2017. Zgromadzony materiał z siedmiu sondaży pokazuje, że młodzież pogranicza stosuje konwencjonalne strategie wchodzenia w dorosłość. W życiu społecznym kieruje się ona merytokraticznymi regułami. Swoją przyszłość buduje w oparciu o wyższą edukację na prestiżowych uczelniach poza regionem. Pogranicze stanowi mało atrakcyjne miejsce do życia i większość badanych zamierza w przyszłości opuścić swoje miejsce zamieszkania przenosząc się do metropolii lub zagranicę. W konsekwencji emigracji młodzieży pogranicze zostanie pozbawione endogenicznych źródeł rozwoju społecznego.